PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
Rocznik Polsko-Ukraiński 2014, t. XVI, s. 263–279

http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2014.16.18

Roman PELCZAR

Kształcenie kadry nauczycielskiej dla ruskich (ukraińskich) szkół ludowych z obszaru greckokatolickiej diecezji przemyskiej w okresie przed autonomią Galicji

Słowa kluczowe: nauczyciel, szkoła ludowa, Cerkiew greckokatolicka, Ukraińcy.

W czasach zaborów na terenie greckokatolickiej diecezji przemyskiej w szkolnictwie ludowym pod względem ilościowym dominowały szkoły parafialne. Jednak austriacki system oświatowy nie uwzględniał ich przez kilkadziesiąt początkowych lat tej epoki. Uznawano je bowiem za instytucje religijne, cerkiewne. Dlatego władze w Wiedniu nie ingerowały w ich pracę. Z tego powodu nie wyznaczały standardów wykształcenia i umiejętności dydaktycznych osób, które zatrudniano w tych placówkach. Za powyższe sprawy odpowiadali parochowie oraz władze diecezjalne. W 1780 r. na zjeździe duchowieństwa diecezji w Walawie postanowiono, że w każdej parafii wiejskiej powinien być „bakałarz" przeznaczony do posługi cerkiewnej. Jego obowiązek polegał także na uczeniu dzieci w szkole, zgodnie z wcześniejszymi zwyczajami[1].

W skali państwa sposoby kwalifikowania kandydatów na nauczycieli szkół ludowych określiła dopiero ustawa oświatowa z 1805 r. Można sądzić, że mimo iż dotyczyła placówek państwowych, to jednak władze diecezjalne dostosowały do nich własne wymagania odnośnie do kandydatów do nauczania w szkołach parafialnych. W myśl ustawy jedną z form zdobywania kwalifikacji nauczycielskich było odbycie pod nadzorem miejscowego parocha i urzędu dziekańskiego

[1] H. Łakota, *Dwi prestolni cerkwy peremyśki*, Przemyśl 1937, s. 71; S. Nabywaniec, *Diecezja przemyska greckokatolicka w latach 1772–1795*, „Premislia Christiana", t. 5, Przemyśl 1992/1993, s. 286.

przynajmniej rocznego stażu nauczycielskiego w charakterze pomocnika nauczyciela. Przez ten okres praktykanci musieli wykazać się odpowiednimi umiejętnościami pedagogicznymi oraz uzyskać nienaganną opinię o swych postawach etyczno-moralnych. Kandydaci spełniający te warunki byli dopuszczani do egzaminu przed komisją dziekańską, który obejmował znajomość ogólnych zasad rytuału cerkiewnego, czytania i pisania w języku polskim i ruskim, arytmetyki oraz ogólnych zasad dydaktycznych. Drugi etap egzaminu odbywał się w konsystorzu diecezjalnym. Jego pomyślne zdanie dawało prawo do nauczania w szkołach ludowych. Pozyskiwani w ten sposób kandydaci na nauczycieli zazwyczaj byli absolwentami szkół parafialnych lub trywialnych. Ich zakres wiedzy tylko minimalnie wykraczał poza umiejętności uzyskiwane przez absolwentów 2-klasowej szkoły trywialnej[2].

Prawdopodobnie pod wpływem zmian organizacyjnych zapoczątkowanych w Galicji w 1816 r., unicki konsystorz przemyski wydał w 1817 r. instrukcję, w której sprecyzował wymagania wobec kandydatów na nauczyciela w szkołach ludowych (głównie parafialnych). Mogła nim zostać osoba, która przez rok pełniła powinności pomocnika nauczyciela, pozostając pod nadzorem parocha i urzędu dziekańskiego, i przez ten czas wykazała się zdolnością oraz nienagannym zachowaniem. Kandydaci, aby mogli sprawować funkcje nauczyciela i diaka, mieli zdać egzamin przed dziekanem i wicedziekanem. Ponadto w instrukcji zastrzeżono, że ponieważ nauka w szkołach parafialnych we wsiach powinna odbywać się w języku ojczystym (ruskim), to nauczyciel musi posiadać znajomość obrządku cerkiewnego, czytania i pisania po rusku i polsku, zasad arytmetyki oraz początkową znajomość zasad dydaktyki i „manipulacji szkolnej"[3]. Instrukcja wspominała, że władze cerkiewne nieraz zmuszone były zatrudniać w szkołach greckokatolickich także Polaków, którzy zazwyczaj reprezentowali obrządek rzymskokatolicki. Wymagano od nich jednak znajomości języka ruskiego. Była to, jak się okazało, poważna bariera. Dlatego w istniejącej sytuacji władze galicyjskie 28 XI 1818 r. zaproponowały przemyskiemu konsystorzowi greckokatolickiemu czasową rezygnację z tego wymogu, do chwili wykształcenia własnych kadr nauczycielskich znających język ruski. Ponadto Gubernium zwróciło uwagę, że dalsze podtrzymywanie tego żądania wpłynie negatywnie na funkcjonowanie szkół unickich, które nie będą działać z braku odpowiednich nauczycieli. Przyczyną niedoboru osób znających biegle język ruski była jego mała popularność nawet wśród Rusinów, tym bardziej że omawiany obszar był

---

[2] F. Rzemieniuk, *Unickie szkoły początkowe w Galicji w latach 1805–1914*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty" 1990, t. 33, s. 122.

[3] F. Persowski, *Kartki z dziejów szkolnictwa w Galicji w I połowie XIX w.* (*głównie z terenu województwa rzeszowskiego*), „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie" 1967, z. 4: „Nauki Pedagogiczne", s. 403; M. Adamczyk, *Szkolnictwo ludowe w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1772–1867*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 152.

mieszany etnicznie, a dominującym językiem był polski. Posługiwała się nim także duża część Rusinów, w tym duchowieństwo unickie. Ponadto ludność ta wówczas nie znała swego języka literackiego, którym mogłaby się posługiwać w szkole[4].

Wzorem lat przedrozbiorowych w szkołach parafialnych przez pierwsze dziesięciolecia czasów zaborów funkcje nauczycieli najczęściej pełniły osoby związane z Cerkwią. Nauczaniem zazwyczaj zajmowali się diacy (kantorzy cerkiewni)[5]. Przypuszczalnie byli to synowie lub krewni parochów lub służby cerkiewnej. Wystarczające wykształcenie dawała im prywatna nauka domowa lub szkolna, udzielana przez bliskich[6]. Stan taki odnotowały źródła archiwalne jeszcze z ok. 1820 r.[7] Potwierdzają to także informacje zawarte w szematyzmach szkolnych greckokatolickiej eparchii przemyskiej z I poł. XIX w., w których na określenie osoby zajmującej się nauczaniem najczęściej pojawiał się termin „diak", niekiedy rozbudowany do formy „diakonauczyciel". Szczegółową strukturę zawodową kadry nauczającej w szkołach parafialnych diecezji można prześledzić jednak dopiero od roku szkol. 1850/51, gdyż wtedy w szematyzmie szkół ludowych diecezji przemyskiej w sposób szczegółowy uwzględniono kategorie osób uczących. Z danych wynika, że połowę kadry szkół parafialnych tworzyli diacy. Stosunkowo dużo było także nauczycieli prowizorycznych (34%). Tylko 3% stanowili parochowie, co oznaczało ich niewielki udział w nauczaniu. W 5 szkołach (1%) nauczaniem zajmowali się pomocnicy nauczycieli. Zatrudniali ich sobie do pomocy parochowie do nauczania przedmiotów ogólnych. W dokumentach cerkiewnych nazywano ich „pomocnikami szkół" lub „pomocnikami szkolnymi"[8]. W 1858 r. (wśród 350 nauczycieli) najliczniejszą grupę tworzyli diacy (ponad $^3/_4$ ogółu). Znacznie niższy był odsetek pomocników nauczycieli (ok. 11%). Księża uczyli tylko w 16 szkołach. Jedynie w 1 przypadku do pracy w szkole zatrudniono zawodowego nauczyciela. W roku szkol. 1864/65 dominującą kategorią nauczycieli nadal pozostawali diacy, stanowiący ponad połowę tej społeczności. Nauczycieli prowizorycznych było 87 (22%), co wskazywało (w stosunku do lat wcześniejszych) na znaczny wzrost ilościowy tej kategorii nauczycieli[9].

W latach 40. XIX w. szkolnictwo ludowe w Galicji wzbogaciło się o szkoły gminne (filialne). Tworzono je w tych wsiach, gdzie nie działały inne szkoły elementarne oraz gdzie istniała cerkiew. Także w nich nauczanie zazwyczaj po-

---

4 F. Persowski, dz. cyt., s. 403–404; M. Adamczyk, dz. cyt., s. 145, 153.

5 R. Pelczar, *Szkoły parafialne na pograniczu polsko-ruskim* (*ukraińskim*) *w Galicji w latach 1772–1869*, Lublin 2009, s. 125.

6 Archiwum Państowe w Przemyślu (dal. APP), Zespół – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego (dal. ABGK), sygn. 29, s. 52; sygn. 25, s. 72; S. Nabywaniec, dz. cyt., s. 287.

7 APP, ABGK, sygn. 303, passim; sygn. 3549, passim.

8 APP, ABGK, sygn. 8726, s. 66 i passim.

9 *Načertanie narodnych učilišč i učitelskich lic pod upravitelstvom ruskoi peremyskoi konsistorii na god 1858*, Przemyśl 1858, passim.

wierzano miejscowym diakom. Przypuszczam, że ich wykształcenie było bardzo ograniczone. Sądzę, że zdecydowana większość osób piastujących to stanowisko cerkiewno-szkolne swą wiedzę i umiejętności nabyła w drodze prywatnego kształcenia przez swych ojców lub krewnych związanych z Cerkwią. Uzupełniano to stosownymi egzaminami przez komisjami oświatowymi. Prawdopodobnie działał tu taki sam mechanizm przygotowania zawodowego, jak w przypadku szkół parafialnych. W pierwszym szematyzmie cerkiewnym wymieniającym szkoły gminne (na 1851 r.) wśród 30 osób w nich pracujących było 8 diaków, 19 nauczycieli prowizorycznych i 3 nauczycieli zwykłych[10]. W roku szkol. 1854/55 wśród 51 uczących było aż 49 diaków. W ostatnim roku wykazywania w szematyzmach szkolnych szkół gminnych (rok szkol. 1860/61) na 45 nauczycieli było: 31 diaków, 3 pomocników nauczycieli, 2 nauczycieli prowizorycznych oraz 5 „nauczycieli", których z dużym prawdopodobieństwem można uznać za diaków[11]. Zwiększyłoby to liczebność tej grupy do 36 osób, co stanowiło 80% ogółu.

Obecność wśród kadry nauczającej w szkołach parafialnych i gminnych nauczycieli prowizorycznych dowodziła, że w placówkach tych zaczynano zatrudniać także osoby niezwiązane z Cerkwią, które otrzymywały to stanowisko po zdaniu stosownych egzaminów przed właściwymi komisjami oświatowymi, zgodnie z wymogami prawnymi. Można więc przypuszczać, że do wspomnianych szkół zaczęły napływać osoby lepiej przygotowane merytorycznie i metodycznie. Przypuszczalnie proces ten został zapoczątkowany po 1816 r., gdy władze austriackie oddały nadzór nad szkolnictwem ludowym w ręce Cerkwi. Jednak należy podkreślić, że w całym analizowanym okresie nauczanie dzieci w szkołach parafialnych i gminnych spoczywało głównie na barkach duchownych oraz pracowników cerkiewnych w osobach diaków. Pierwsi prawdopodobnie dominowali w początkach czasów galicyjskich. Po 1816 r. księża zaczęli ustępować miejsca coraz liczniej zatrudnianym diakonauczycielom. Ponadto sądzę, że zdecydowana większość nauczycieli tych placówek edukowana była w domu przez swych rodziców (parochów lub diaków) lub krewnych spełniających te funkcje cerkiewne. Następnie uzupełniano to zdaniem stosownego egzaminu na pomocnika nauczyciela.

Tylko niewielka część nauczycieli-diaków zdobywała wykształcenie w założonym w 1817 r. w Przemyślu Diakowczytelskim Instytucie (Institutus Cantorum et Magistrorum Scholae). Jego twórcą został bp Michał Lewicki (1813–1818). Do jego powstania istotnie przyczynił się także przemyski konsystorz greckokatolicki. 24 VII 1816 r. rozesłano apel do proboszczów diecezji o składanie datków na ten cel. Uzasadnieniem dla projektu był dotkliwy brak w prze-

[10] *Šematyzm učilišč narodnych i ich učitelei pod upravytelstvom Konsistorii peremyskoi ruskoi na rok 1851*, Przemyśl 1851, s. 16–19, 30.

[11] *Načertane narodnych učilišč i učitelskich lic pod pravlenem ruskoi peremyšlskoi konsistorii na god 1861*, Przemyśl 1861, s. 31.

ważającej części parafii odpowiednio wykształconych śpiewaków cerkiewnych, wskutek czego zaprzestano w nich odprawiania niektórych nabożeństw, a śpiewaną liturgię zastępowano czytaną. Pismo zawierało obietnicę, że absolwenci Instytutu poświęcą się diakostwu, a przy tym będą mogli pełnić funkcje nauczycieli szkół parafialnych. Apel ten miał zapewne związek z decyzjami władz państwowych zezwalających Cerkwi na nadzór nad swoimi szkołami ludowymi. Celem działalności zakładu miało więc być kształcenie kandydatów na diaków cerkiewnych, którzy równocześnie pełniliby funkcje nauczycieli ruskich szkół ludowych. W ten sposób władze diecezji, poprzez rozwój oświaty kościelnej i zabezpieczenie dla niej odpowiednich kadr, dążyły do podniesienia ogólnego poziomu kultury wśród unitów eparchii przemyskiej.

Instytut Diaków zainaugurował działalność 1 X 1817 r., a jego kierownikiem został ks. Jan Mogilnicki. 24 VIII 1818 r. instytucja ta uzyskała cesarskie zatwierdzenie. Instytut stał się pierwszą szkołą ruską przeznaczoną dla szerszego grona ludzi. Był także pierwszym w Galicji ukraińskim seminarium pedagogicznym. O jego rozwój zatroszczył się kolejny władyka – Jan Śnigurski (1818–1847), który zabezpieczył podstawy materialne tego zakładu. Instytut był szkołą 2-letnią, utrzymującą się ze składek duchowieństwa diecezjalnego, dotacji bpa Śnigurskiego oraz osób prywatnych. Dodatkowo każdy ze słuchaczy płacił rocznie na utrzymanie 120 złr[12].

Kandydat na słuchacza Instytutu musiał cechować się dobrymi obyczajami, wyraźnymi zdolnościami w zakresie wykonywania czynności cerkiewnych i nauczycielskich, posiadać dobry głos oraz umiejętność śpiewania. Musiał także odbyć pod kierunkiem swego parocha co najmniej roczną praktykę nauczycielską i diakowską[13]. Słuchaczami byli wyłącznie unici. Najczęściej byli to chłopcy z ubogich rodzin, którzy dzięki zdobytym umiejętnościom oraz wiedzy mieli nadzieję na zapewnienie sobie bodaj znośnych warunków życia. Większość kandydatów pochodziła jednak z rodzin parochów oraz służby cerkiewnej[14].

---

[12] C. Majorek, *Galicyjskie szkolnictwo pedagogiczne w latach 1775–1871*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy", R. 10, 1967, z. 3, s. 372; F. Rzemieniuk, *Unickie szkoły początkowe w Galicji*, s. 118; tejże, *Unickie szkoły parafialne w Królestwie Polskim w latach 1840–1864*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty" 1985, t. 28, s. 167.

[13] Z. Felczyński, *Z dziejów życia muzycznego Przemyśla*, „Rocznik Przemyski" 1970, t. 13–14, s. 482; S. Zabrowarny, *Dzieło biskupa Jana Śnigurskiego*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 168; C. Majorek, dz. cyt., s. 372. M. Adamczyk (dz. cyt., s. 153) oraz F. Persowski (*Przemyśl pod rządami austriackimi 1772–1918*, [w:] *Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny*, t. 2, red. F. Persowski, A. Kunysz, J. Olszak, Warszawa – Kraków 1974, s. 28) podają jako datę utworzenia Instytutu rok 1818, natomiast F. Rzemieniuk (*Unickie szkoły początkowe w Galicji*, s. 118) podaje jeszcze inną datę – 24 VII 1816 r.

[14] F. Rzemieniuk, *Unickie szkoły początkowe w Galicji*, s. 118, 120; R. Pelczar, *Rola duchowieństwa w rozwoju szkolnictwa parafialnego na pograniczu polsko-ruskim* (*ukraińskim*) *w Galicji w latach 1772–1869*, [w:] *Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. M. Stolarczyk, J. Kuzicki, P. Grata, Rzeszów 2008, s. 301.

Uczniowie szkoły tworzyli chór przemyskiej katedry unickiej[15]. W Instytucie w całym okresie jego istnienia obowiązywał następujący program kształcenia: religia, nauka obrządku i śpiewu cerkiewnego, czytanie i kaligrafowanie po rusku i polsku, rachunki w zakresie czterech działań arytmetycznych, przysposobienie do umiejętnego korzystania z książek szkolnych, tj. elementarza i katechizmu oraz podręcznika pt. *O powinnościach poddanych wobec władzy*. Uczono także języka niemieckiego (w zakresie czytania i pisania) oraz pedagogiki i metodyki. Przygotowanie nauczycieli korespondowało z zaleceniami ustawy szkolnej z 1805 r.[16] Wykładowcami byli księża katedralni oraz parochowie podprzemyskich parafii. W 1820 r. do Przemyśla przeniósł się były rektor greckokatolickiego Generalnego Seminarium Duchownego we Lwowie dr Jan Ławrowski. W nowym miejscu powierzono mu obowiązki dyrektora i nauczyciela w Instytucie Diaków. Na potrzeby ruskich szkół opracowywał i tłumaczył podręczniki, które ukazywały się w języku cerkiewnosłowiańskim. W 1836 r. bp Śnigurski mianował go Głównym Inspektorem Szkół. W następnym roku Ławrowski napisał podręcznik metodyki nauczania dla nauczycieli szkół parafialnych, a rok później wydał elementarz[17].

Skład grona nauczycielskiego ulegał dość częstym zmianom. W 1833 r., oprócz dyrektora J. Ławrowskiego, pracowali tu Józef Lewicki (wicedyrektor) oraz Wincenty Siersawi (nauczyciel)[18]. W 1840 r. skład kadry przedstawiał się następująco: dyrektor – Andrzej Pietrasiewicz (proboszcz katedralny i kanonik kapituły), nauczyciele: Demetriusz Zyblikiewicz – wikary katedralny i wykładowca Pisma Świętego, W. Siersawi – nauczyciel śpiewu, Jakub Neronowicz – nauczyciel arytmetyki, geografii i gramatyki języka słowiańskiego oraz Jan Kordasiewicz (Kordaszewicz) – kierownik chóru katedralnego i nauczyciel śpiewu cerkiewnego[19]. W 1846 r. w Instytucie wykładały cztery osoby. Jakub Doskowski (Doskocki) uczył j. niemieckiego i słowiańskiego, nabożeństw i ceremoniału cerkiewnego. Anatol Witoszyński wykładał metodykę nauczania j. ruskiego, katechizm diecezjalny wielki, historię biblijną i elementy arytmetyki w j. ruskim. W. Siersawi uczył śpiewu, wreszcie J. Kordasiewicz nauczał śpiewu cerkiewnego[20]. W 1853 r. uczyli: J. Doskocki – dyrektor i nauczyciel przedmiotów, Jan Brytan – wikary katedry, nauczyciel religii i przedmiotów, W. Siersawi

---

[15] *Šematism škol narodnych upravljaemych ruskoju konsistorieju peremyskoju na god 1865*, Przemyśl 1865, s. 18.

[16] F. Rzemieniuk, *Unickie szkoły początkowe w Galicji*, s. 120; C. Majorek, dz. cyt., s. 373; S. Zabrowarny, dz. cyt., s. 109.

[17] S. Zabrowarny, dz. cyt., s. 109.

[18] *Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos gr. cathol. Premisliensis pro Anno Domini 1833*, Przemyśl [1833], s. 20–21.

[19] *Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco catholicae Premisliensis pro Anno Domini 1840*, Przemyśl 1840, s. 161–162.

[20] *Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco catholicae Premisliensis pro Anno Domini 1846*, Przemyśl 1846, s. 17.

– nauczyciel śpiewu oraz J. Kordasiewicz – nauczyciel śpiewu cerkiewnego[21]. W 1858 r. kadrę szkoły tworzyło 4 wykładowców: Aleksander Paryłowicz – wikary katedralny i nauczyciel przedmiotów, Grzegorz Mazykiewicz – wikary katedralny i nauczyciel religii, Ludwik Sedlak – wicedyrektor, nauczyciel śpiewu, rachunków i metodyki, a ponadto kierownik chóru katedralnego i pierwszy bas oraz J. Kordasiewicz – nauczyciel śpiewu i kanonu cerkiewnego oraz pierwszy kantor katedralny[22]. W 1865 r. w Instytucie uczyło 6 osób. Byli to: ks. Jan Jabłonowski – wikary greckokatolickiej katedry przemyskiej (nauczyciel religii i liturgiki), ks. Jan Malarkiewicz – wikary greckokatolickiej katedry przemyskiej (nauczyciel j. cerkiewnego), Anatol Buczyński (nauczyciel j. ruskiego i kanonu), Jan Gajda (nauczyciel metodyki), L. Sedlak (wicedyrektor szkoły, nauczyciel śpiewu, rachunków i pisania, kierownik chóru katedralnego), J. Kordasiewicz (nauczyciel śpiewu cerkiewnego, pierwszy kantor katedralny). Te same osoby uczyły dwa lata później[23]. Oprócz zajęć z konkretnych przedmiotów słuchacze Instytutu uczęszczali do ruskiej męskiej Szkoły Głównej w Przemyślu, gdzie zdobywali wiedzę z zakresu metodyki, teorii i praktyki pedagogicznej[24].

Tabela 1. Frekwencja w Instytucie Diaków w Przemyślu w latach 1818–1865

Rok	**1818**	**1819**	**1823**	**1831**	**1836**	**1842**	**1844**	**1846**	**1847**	**1850**	**1854**	**1865**
Liczba uczniów	10	17	5	6	13	23	25	13	14	20	9	30

Źródło: Z. Felczyński, *Rozwój kulturalny Przemyśla*, s. 162; F. Rzemieniuk, *Unickie szkoły początkowe w Galicji*, s. 121. Częściowo inne dane liczbowe podaje C. Majorek, dz. cyt., s. 373.

Dane zawarte w tabeli 1 wskazują na niezbyt liczną grupę słuchaczy tego Instytutu, zważywszy na bardzo dużą liczbę szkół greckokatolickich. Równocześnie widoczna jest znaczna dysproporcja słuchaczy w poszczególnych latach (od 5 do 30). Trudno wskazać na tendencję wzrostową, gdyż w liczebności tych osób występowały duże wahania. Słuchacze dzielili się na dwie grupy: uczniów utrzymywanych ze środków Instytutu oraz samodzielnie opłacających sobie nauczanie. Tych drugich było jednak niewielu, np. w 1840 r. – czterech[25]. Taka stosunkowo skromna liczba słuchaczy Instytutu nie mogła zaspokoić potrzeb szkół parafialnych i gminnych diecezji.

---

[21] *Šematism narodnych učilišč i učitelskich lic pod upravitelstvom konsistorii peremyskoi ruskoi na rok 1853*, Peremyšl 1853, s. 9.

[22] *Schematismus venerabilis cleri Dioecesani rit. gr. cath. premisliensis pro anno 1858*, Przemyśl 1858, s. 18; *Načertanie narodnych učilišč ... na 1858*, s. 8.

[23] *Šematism škol narodnych ... na 1865*, s. 18; *Schematismus universi cleri orientalis ritus catholicorum dioeceseos Premisliensis pro Anno Domini 1865*, Przemyśl 1865, s. 8; *Šematism škol narodnych i ich učitelei pod upravytelstvom Konsistorii peremyskoi ruskoi na rok 1867*, Przemyśl 1867, s. 6.

[24] *Schematismus universi venerabilis ... na 1840*, s. 162.

[25] Tamże.

Instytut miał bardziej charakter religijny niż pedagogiczny. Jego absolwenci nie posiadali pełnych kwalifikacji pedagogicznych. Dlatego w dokumentach określano ich terminem *adiutores*, który oznaczał pomocników nauczycieli. Byli oni nastawieni raczej na pełnienie funkcji diakowskiej, dającej większe możliwości zapewnienia sobie egzystencji, czego nie gwarantowała wyłącznie praca nauczycielska[26]. W dokumentach wizytacji parafii z I poł. XIX w. niezmiernie rzadko wymieniano osoby diaków-nauczycieli, absolwentów tego Instytutu. Jeden z nich pracował w 1822 r. w Bunowie. Charakteryzowany był przez inne osoby jako „dość przykładnych obyczajów, cichy, trzeźwy, zdolności do nauczania w ruskim i polskim języku niepospolitej"[27].

Tabela 2. Kadra nauczycielska szkół trywialnych koedukacyjnych w latach 1820–1865

Osoba nauczająca	1820	1825	1837	1841	1851	1852	1857	1862	1865
Wikary (katecheta)	0	0	2	5	0	0	0	1	0
Paroch	22	8	0	0	1	0	2	1	0
Diak	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Nauczyciel prowizoryczny (nauczyciel tymczasowy)	1	0	10	1	22	26	29	47	90
Zastępca nauczyciela (suplent)	0	0	3	10	0	0	0	1	1
Nauczyciel kwalifikowany	7	19	20	22	27	27	24	36	25
Nauczyciel wzorowy	0	0	1	1	0	0	1	1	1
Pomocnik nauczyciela prowizoryczny (adjutor)	6	13	20	24	3	3	16	18	3
Razem	36	40	56	63	53	56	73	105	120

Źródło: *Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien für das Jahr 1820*, Lwów [1820], s. 574–577; *Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien für das Jahr 1825*, Lwów [1825], s. 576–579; *Szematyzmy greckokatolickich szkół ludowych… na lata 1837–1865*, passim.

Austriackie szkolnictwo ludowe uzupełniały szkoły trywialne. Pozostawały one pod nadzorem państwa oraz władz kościelnych, gdyż miały charakter wyznaniowy i narodowościowy. Na przełomie XVIII i XIX w. sieć unickich szkół trywialnych wzrastała bardzo wolno. W 1815 r. w greckokatolickiej diecezji przemyskiej było zaledwie 20 szkół trywialnych koedukacyjnych. Dopiero od 1816 r., czyli od momentu przekazania nadzoru nad szkolnictwem ludowym

[26] C. Majorek, dz. cyt., s. 373; F. Rzemieniuk, *Unickie szkoły początkowe w Galicji*, s. 118.
[27] APP, ABGK, sygn. 373, s. 43.

w ręce władz diecezjalnych, rozpoczął się okres większych możliwości tworzenia ruskich szkół trywialnych. Według szematyzmów greckokatolickiej diecezji przemyskiej w okresie lat 1830–1867 na tym obszarze działało 167 szkół trywialnych koedukacyjnych oraz 2 szkoły żeńskie trywialne[28].

Szczególnie w pierwszych dziesięcioleciach XIX w. wśród nauczycieli tych placówek dominowali parochowie (tabela 2). Dla przykładu w roku szkol. 1819/20 uczyli w 22 szkołach. W następnych latach ich udział w społeczności nauczycieli szkół trywialnych systematycznie malał. W rezultacie od lat 30. XIX w. parochowie tylko wyjątkowo pojawiali się w zestawieniach nauczycielskich[29]. W 1857 r. zajmowali się nauczaniem w 2 miejscowościach, a w roku szkol. 1861/62 – tylko w jednej[30]. Wśród kadry nauczającej zdarzali się także wikarzy (katecheci).

W 1820 r. w 5 szkołach nauczyciele prowizoryczni, którymi byli parochowie, mieli do dyspozycji pomocników nauczycieli. W szkołach trywialnych zatrudniano ich bardzo rzadko[31]. W Niżankowicach od lat 30. XIX w. osoba ucząca posiadała status nauczyciela wzorowego, dający prawo kształcenia kandydatów na nauczycieli.

Wprowadzenie w 1774 r. oraz 1805 r. państwowych ustaw oświatowych wywołało w całej Austrii (w tym także w Galicji) problem powszechnego braku stosownie przygotowanych nauczycieli dla szkół ludowych, zwłaszcza trywialnych. W szkołach greckokatolickich zazwyczaj zostawali nimi Polacy lub Rusini[32]. Przez kilkadziesiąt pierwszych lat zaborów przygotowanie dużej części nauczycieli, zwłaszcza szkół wiejskich, było niższe od wymaganego ustawą z 1805 r.[33] Z braku kandydatów spełniających prawne wymogi do pracy przyjmowano osoby bez odpowiednich kwalifikacji naukowych i pedagogicznych. Zwykle umieli oni czytać, pisać, rachować, czasem znali trochę łaciny lub niemieckiego[34]. Wystarczały taka wiedza i umiejętności, jak te, których wymagali od uczniów.

W szkolnictwie austriackim i galicyjskim obowiązywała zasada, że kandydaci na nauczycieli szkół ludowych powinni byli uzyskać kwalifikacje w zależ-

---

[28] R. Pelczar, *Ruskie* (*ukraińskie*) *szkoły trywialne w Galicji w okresie przedautonomicznym – uwarunkowania i dynamika rozwoju*, [w:] *Edukacja – tradycja i współczesność*, red. A. Majkowska, M. Łapot, Częstochowa 2013, s. 555–556.

[29] *Šematyzm učilišč narodnych i ich učitelei…na rok 1851*, s. 27.

[30] *Načertane narodnych učilišč i učitelskich lic pod pravlenem ruskoi peremyšlskoi konsistorii na god 1862*, Przemyśl 1862, s. 30.

[31] *Šematism škol narodnych…na god 1865*, s. 22, 35, 36.

[32] M. Krupa, *Szkoła ludowa w Galicji w latach 1772–1790*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty" 1981, t. 24, s. 75–76.

[33] E. Podgórska, *Sytuacja szkolnictwa i oświaty w zaborze austriackim. Szkolnictwo elementarne*, [w:] *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej*, red. S. Michalski, t. 1, Warszawa 1982, s. 251.

[34] A. Skoczek, *Rys historyczno-statystyczny szkół ludowych w Galicji 1772–1848*, Kraków 1869, s. 17; M. Krupa, dz. cyt., s. 75–76.

ności od typu szkoły, w której zamierzali podjąć pracę. Dlatego już w 1776 r. wydano zarządzenie, że starający się o pracę w tych instytucjach musieli mieć ukończony kurs preparandy, czyli przygotowania do zawodu nauczycielskiego, który planowano zorganizować przy Szkole Normalnej we Lwowie. Mogły się na niego zapisać osoby, które ukończyły szkołę ludową i wykazały odpowiednimi kwalifikacjami moralnymi. Zakres programowy preparandy nie był rozbudowany, gdyż obejmował wiadomości z pedagogiki i metodyki poszczególnych przedmiotów szkolnych oraz ortografii i kaligrafii. Kurs przygotowywał do pracy w szkołach głównych i trywialnych[35]. Nową podstawę do określenia predyspozycji kandydatów na nauczycieli określił patent cesarski z 7 XII 1783 r., ogłoszony 15 I 1784 r. Według niego w nowo tworzonych szkołach mieli być zatrudniani tylko tacy nauczyciele, którzy potrafią posługiwać się niemieckim sposobem uczenia i państwowymi podręcznikami, przejdą dwumiesięczne przeszkolenie na kursach pedagogicznych przy Szkole Normalnej we Lwowie i zdadzą egzamin przed jej dyrektorem[36].

Po raz pierwszy szczegółowo kwestię przysposobienia kandydatów do zawodu nauczycielskiego w szkołach ludowych podjęto dopiero w ustawie z 1805 r., gdzie ustalono, że dla kandydatów do szkół trywialnych miano przy każdej szkole głównej cyrkułu organizować kursy trzymiesięczne. Po odbyciu nauki osoby te miały poddać się teoretycznemu i praktycznemu egzaminowi w obecności okręgowego nadzorcy szkolnego. Pozytywny wynik potwierdzany był świadectwem, na podstawie którego osoba mogła podejmować obowiązki pomocnika nauczyciela. Dalszym etapem przygotowania do roli pełnoprawnego nauczyciela stawała się roczna praktyka w powyższym charakterze (nauczyciela młodszego). Jeżeli osoba ta miała ukończonych 20 lat, mogła wtedy ubiegać się o wydanie patentu nauczycielskiego. Poprzedzane było to kolejnym egzaminem ustnym i pisemnym organizowanym przez właściwy konsystorz biskupi. Dopiero po jego zaliczeniu otrzymywała ona potwierdzenie zdolności do objęcia posady nauczycielskiej. W podobny sposób unormowano wymogi przygotowania pedagogicznego kandydatek na nauczycielki w szkołach żeńskich. Ustalono jednak, że nie będzie się dla nich urządzać publicznych kursów pedagogicznych, lecz kobiety te miały pobierać naukę zawodową od jakiegoś szczególnie uzdolnionego nauczyciela lub nauczycielki, a potem złożyć egzamin podobny do męskiego[37]. W 1819 r. wprowadzono roczne kursy preparandów dla kandydatów na

---

[35] M. Baranowski, *Pogląd na rozwój seminariów nauczycielskich w Galicyi w okresie od roku 1871–1896*, [w:] *C.k. seminaria nauczycielskie męskie i żeńskie Królestwa Galicyi i Wielkiego Księstwa Krakowskiego w okresie 1871–1896*, Lwów 1897, s. 3; M. Krupa, dz. cyt., s. 70.

[36] J. Świeboda, *Szkolnictwo*, [w:] *Dzieje Rzeszowa*, t. 2, red. F. Kiryk, Rzeszów 1998, s. 92.

[37] A. Skoczek, dz. cyt., s. 6, 13; B. Baranowski, *Pogląd na rozwój seminariów nauczycielskich…*, s. 4–5; tenże, *C.k. Seminaryum nauczycielskie żeńskie we Lwowie*, [w:] *C.k. seminaria nauczycielskie męskie i żeńskie Królestwa Galicyi i Wielkiego Księstwa Krakowskiego w okresie 1871–1896*, s. 57; M. Adamczyk, dz. cyt., s. 152; C. Majorek, dz. cyt., s. 369–371, 373.

pedagogów[38], w 1855 r. władze wydłużyły czas nauki do 2 lat. Na kursach preparandy dla kandydatów na nauczycieli w szkołach trywialnych i parafialnych szczególną uwagę zwracano na przedmioty przygotowujące do funkcji organisty lub diaka. Uczono przedmiotów wchodzących w zakres szkoły ludowej, a ponadto pedagogiki i metodyki. O zakwalifikowaniu absolwenta preparandy do określonego typu szkoły miał decydować wynik egzaminu końcowego[39].

13 IX 1855 r. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia wydało *Zarys zasadniczy, urządzający kurs preparandy w Galicji*. Celem kursu było zdobycie przez kandydatów nowych lub utrwalenie już posiadanych wiadomości z tych przedmiotów, które mogły być im powierzone do nauczania, po uzyskaniu kwalifikacji na nauczycieli szkół głównych lub trywialnych. Mocą rozporządzenia w następnych latach w Galicji urządzono kilka preparand. W każdej realizowano częściowo odmienne programy nauczania. Przedmioty nauki były następujące: religia z historią biblijną, pedagogia i nauka wykładu, język polski, język ruski, język niemiecki, rachunki, rysunki i geometria, kaligrafia, geografia, śpiew i gra na organach, sadownictwo i pszczelarstwo. W preparandach męskich podlegających konsystorzom rzymskokatolickim w pierwszym roku nauki kandydaci mieli 25 godz. zajęć dydaktycznych w tygodniu, w drugim roku – 28[40]. Ukończenie tego kursu upoważniało do zajmowania posad nauczycielskich w szkołach głównych i 3-klasowych szkołach trywialnych[41].

Z kolei rozporządzeniem z 10 X 1856 r. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia zezwoliło na dodatkowe tworzenie preparand dla nauczycielek przy niektórych szkołach głównych żeńskich[42]. Warunki przyjęcia kandydatek na kurs były zbliżone do męskich (z pominięciem umiejętności gry na organach). Bardzo podobnie wyglądał program nauczania, z tym że zamiast nauki gospodarstwa uczono je ręcznych robót kobiecych (szycie, haftowanie itp.). Kandydatki należało także wdrażać do pilności, porządku i schludności, aby tymi cechami legitymowały się w swej pracy szkolnej. Naukę śpiewu, muzyki i języków obcych traktowano jedynie jako „prywatną pilność"[43].

Preparandy przygotowujące kadrę dla szkół ludowych na terenie greckokatolickiej diecezji przemyskiej lokowano przy szkołach głównych. Najwcześniej powstała preparanda żeńska. Wcześniej kobiety pragnące uczyć w szkole musiały znaleźć sobie prywatną drogę przygotowania pedagogicznego. Preparandę

---

[38] C. Majorek, dz. cyt., s. 375; J. Świeboda, dz. cyt., s. 100.

[39] M. Adamczyk, dz. cyt., s. 264–265.

[40] A. Skoczek, dz. cyt., s. 14–16; C. Majorek, dz. cyt., s. 381–382.

[41] *Zarys zasadniczy, urządzający kurs preparandy w Galicji*, „Kurenda Szkolna" 1864, nr 2, s. 12–14; nr 4, s. 21; K. Falkiewicz, *Rozwój szkolnictwa ludowego w Galicyi w latach 1848–1898*, Lwów 1899, s. 90; C. Majorek, dz. cyt., s. 375–376.

[42] *Postanowienia… dotyczące kursów pedagogicznych żeńskich przeznaczonych do kształcenia nauczycielek w Galicji i w Krakowie*, „Kurenda Szkolna" 1865, nr 1, 2, 5, 7, 8, 9, 10.

[43] *Postanowienia…*, „Kurenda Szkolna" 1865, nr 2, s. 11; nr 5, s. 38; s. C. Majorek, dz. cyt., s. 376–377.

utworzono od roku szkol. 1821/22 w Przemyślu przy rzymskokatolickiej Szkole Głównej żeńskiej prowadzonej przez benedyktynki. Jej założycielem był dyrektor tamtejszej Szkoły Głównej żeńskiej – ks. Kasper Gąsiorowski. Na kurs zapisały się wtedy tylko 2 kobiety. Przez cały okres istnienia preparandy jej dyrektorami byli aktualni dyrektorzy Szkoły Głównej: ks. K. Gąsiorowski (do 1838 r.), ks. Józef Jagielski (do 1852 r.), ks. Tomasz Oleksiński (do 1854 r.), ks. Leon Brauer (do 1856 r.), ks. Jan Steczkowski (do 1865 r.), ks. Kalikst Gross (do 1866 r.), ks. Teofil Łękawski (do 1871 r.)[44]. Dla zachęcenia kobiet do kształcenia się w zawodzie nauczycielskim władze państwowe dla najlepszych słuchaczek przyznały 2 stypendia po 80 złr. Warunkiem była ich zgoda na podjęcie pracy po zakończeniu kształcenia przez okres co najmniej 3 lat[45].

Początkowo kursy dla kobiet były dwóch rodzajów: 3-miesięczne (do szkół trywialnych) i 6-miesięczne (do szkół głównych). Ogólnie w tym pierwszym okresie przygotowanie do pracy szkolnej było bardzo słabe, gdyż zajęcia ograniczano jedynie do mechanicznego wyuczenia się na pamięć książki metodycznej, zwanej *Metodą*. Dopiero rozporządzeniem Gubernium z 24 XII 1840 r. zażądano od kandydatek dokładniejszej znajomości przedmiotów nauczania. Od tego czasu zaczęto słuchaczki przysposabiać praktycznie do przyszłego zawodu i kazano im hospitować lekcje wzorowe w wyznaczonych szkołach. W 1850 r. dotychczasowy kurs 6-miesięczny zamieniono na roczny. Rozporządzeniem ministerialnym z 1852 r. nakazano, aby słuchaczki zaopatrzyły się we wszystkie książki dla szkół ludowych, aby metodykę poszczególnych przedmiotów można było wykładać łącznie z przedmiotami szkolnymi. Ponadto zadecydowano, że nauka historii i geografii będzie nauczana tylko w niewielkim stopniu. Rozporządzenie to wprowadziło zasadę, że absolwentki rocznego kursu mogą otrzymać ograniczone kwalifikacje pedagogiczne, w efekcie czego uzyskiwały jedynie status Unterlehrerinnen. Jeżeli któraś z nich chciała uczyć w szkole głównej, musiała odbyć w niej roczną praktykę i złożyć powtórnie egzamin praktyczny, w którym powinna się wykazać znajomością wiedzy historycznej i geograficznej[46]. 10 III 1855 r. zamieniono roczny kurs nauczycielski na dwuletni. Stało się to na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Oświaty z 21 XII 1853 r., w którym dodatkowo ustalono warunki przyjęcia do preparandy i powiększono liczbę wykładanych w niej przedmiotów. Oprócz nauczanych w szkołach ludowych wprowadzono dodatkowo: matematykę, elementy nauki rysunków, śpiewu i muzyki. Natomiast usunięto zupełnie historię i geografię. Jednak dyrektor preparandy ks. J. Steczkowski czynił zabiegi o przywrócenie nauczania tych przedmiotów. Udało się to po kilku latach. Mianowicie w 1862 r. przybył do szkoły Andrzej Macher (Krajowy Inspektor Szkół Ludowych) i zreorganizował prepa-

[44] *Consignatio scholarum nationalium in Dioecesi Premisliensi r. l. ... Anno 1821*, Przemyśl 1821, s. 2; P. Hrabyk, *Pierwsza szkoła panieńska w Przemyślu*, Lwów 1913, s. 13, 14–15, 17.

[45] P. Hrabyk, dz. cyt., s. 14–15, 22.

[46] Tamże, s. 15.

randę. Pozwolił też wprowadzić na powrót historię i geografię, opracował podział godzin i plan nauki historii, w którym nakazał eksponować postacie o silnych charakterach, ważne wydarzenia z historii Kościoła, w nauce zaś geografii uwzględniać wiadomości z astronomii[47].

W 1848 r., pod wpływem wydarzeń Wiosny Ludów w Galicji, w preparandzie przemyskiej wprowadzono język polski jako wykładowy[48]. Dopiero w 1864 r. władze wiedeńskie poleciły zaprowadzić w preparandzie (i Szkole Głównej) naukę j. ruskiego dla wszystkich uczennic. Jednak decyzja ta spotkała się z licznymi protestami rodziców uczennic-Rusinek, rezygnujących z możliwości nauki swego języka narodowego. W takich okolicznościach Namiestnictwo reskryptem z 23 II 1867 r. uwolniło Szkołę Główną i preparandę od obowiązkowej nauki j. ruskiego[49].

W latach 1822–1842 w preparandzie jednorazowo kształciły się zazwyczaj 1–4 kobiety (tylko wyjątkowo 5–6)[50]. Przez okres 1842–1855 r. w kursach 6-miesięcznych lub rocznych uczestniczyło łącznie 90 słuchaczek. Analiza tabeli 3 wskazuje duże wahania ilościowe odnośnie do liczby uczennic w poszczególnych latach, która zamyka się w przedziale 2–16 kobiet. Jednak najczęściej słuchaczek nie było więcej jak 10. Dopiero w latach 60. XIX w. uczennic przybywało i dzięki temu co roku w szkole kształciło się po kilkanaście dziewcząt.

Tabela 3. Słuchaczki żeńskiej preparandy w Przemyślu w latach 1842–1868

Rok szkolny	Liczba preparandek	Rok szkolny	Liczba preparandek	Rok szkolny	Liczba preparandek
1842/43	5	1851/52	10	1860/61	15
1843/44	4	1852/53	10	1861/62	15
1844/45	3	1853/54	5	1862/63	13
1845/46	2	1854/55	5	1863/64	10
1846/47	6	1855/56	2	1864/65	16
1847/48	6	1856/57	2	1865/66	16
1848/49	16	1857/58	9	1866/67	10
1849/50	10	1858/59	12	1867/68	16
1850/51	8	1859/60	13		

Źródło: *Szematyzmy rzymskokatolickich szkół ludowych… na lata 1842–1868*, passim.

Po raz pierwszy nazwiska nauczycieli preparandy wymieniono w szematyzmie na rok szkol. 1861/62. Uczyli wtedy: dyrektor żeńskiej Szkoły Głównej ks.

[47] Tamże, s. 21–22.
[48] Tamże, s. 20.
[49] Tamże, s. 23–24.
[50] Tamże, s. 17.

J. Steczkowski – dyrektor studium, katecheta i nauczyciel oraz 5 nauczycielek, które pracowały także w Szkole Głównej. Z tego 4 to benedyktynki (Scholastyka Gaspary, Kazimiera Wolszczakiewicz, Maura Chrzanowska, Gertruda Cisło), a 1 – to nauczycielka świecka (Klara Broże, ucząca robót ręcznych)[51]. Z kolei skład personalny kadry preparandy (z przydziałem do przedmiotów) po raz pierwszy zamieszczono w szematyzmie na rok szkol. 1865/66. Jej dyrektorem był ówczesny dyrektor Szkoły Głównej ks. K. Gross, który na kursie był katechetą łacińskim i nauczycielem pedagogiki, psychologii, dydaktyki i fizyki. Resztę grona pedagogicznego stanowiły benedyktynki (z wyjątkiem K. Broże, prowadzącej zajęcia z robót ręcznych). Nauczycielkami były: S. Gaspary (geografia, historia powszechna i śpiew), K. Wolszczakiewicz (j. niemiecki i francuski), Kunegunda Olszewska (j. polski), Marianna Śleczkowska (j. ruski), M. Chrzanowska (rysunki), G. Cisło (rachunki), Placyda Wendorff (historia naturalna i gospodarstwo kobiece)[52]. W roku szkol. 1867/68 uczyło 10 osób (nauczycieli Szkoły Głównej). Dyrektorem kursu (a zarazem dyrektorem Szkoły Głównej) był ks. B. Łękawski. W preparandzie pełnił dodatkowo funkcję katechety dla słuchaczek obrządku łacińskiego oraz wykładał pedagogikę, dydaktykę i fizykę. Katechetą obrządku greckokatolickiego był ks. Paweł Lewicki. Resztę grona pedagogicznego tworzyły nauczycielki – benedyktynki. I tak K. Wolszczakiewicz uczyła j. niemieckiego i francuskiego, K. Olszewska – j. polskiego, Stanisława Lenkiewicz – j. ruskiego, M. Śleczkowska – robót ręcznych, M. Chrzanowska – rysunków i pisania, Matylda Wysocka – śpiewu, G. Cisło – rachunków, P. Wendorff – historii naturalnej i gospodarstwa kobiecego oraz historii i geografii[53]. 12 XII 1866 r. Namiestnictwo wyasygnowało remunerację gronu nauczycielskiemu za pracę w preparandzie. Natomiast zmniejszono ją dyrektorowi, argumentując tym, że kandydatki nie przysłuchiwały się wykładom praktycznym w klasach[54]. Preparanda funkcjonowała do końca kwietnia 1871 r., a jej ostatnim dyrektorem był ks. T. Łękawski[55].

W roku szkol. 1850/51 przy greckokatolickiej Szkole Głównej męskiej w Przemyślu uruchomiono dwuletnią preparandę dla mężczyzn z rodzin polskich i ukraińskich. Słuchacze mogli później podejmować pracę w szkołach ludowych. Pierwszymi nauczycielami w preparandzie zostali profesorzy ze Szkoły Głównej oraz ks. Płaton Pasławski i Wincenty Siersawi[56]. Pełny wykaz osób nauczających na tym kursie pochodzi z następnego roku szkolnego. Uczyli wtedy:

---

[51] *Szematyzm szkół ludowych i ich nauczycieli pod kierunkiem konsystorza przemyskiego obrz. łac. na rok 1862*, Jasło 1861, s. 5–6.

[52] *Szematyzm szkół ludowych i ich nauczycieli pod kierunkiem konsystorza przemyskiego obrz. łac. na rok 1866*, Jasło 1865, s. 5–6.

[53] *Szematyzm szkół ludowych i ich nauczycieli pod kierunkiem konsystorza przemyskiego obrz. łac. na rok 1868*, Jasło 1867, s. 5–6.

[54] P. Hrabyk, dz. cyt., s. 24–25.

[55] Tamże, s. 25.

[56] *Šematyzm učilišč narodnych i ich učitelei ...na rok 1851*, s. 7–8.

Andrzej Pankiewicz (psychologia, logika, czytanie i jego metodyka), Walenty Sojka (rysunki, geometria i pisanie z ich metodyką), ks. P. Pasławski (metodyka odpytywania i wykładania, higiena, historia i geografia z metodyką przedmiotów), Jan Ławrowski – katecheta i nauczyciel j. ruskiego z metodyką, Stanisław Skrowaczewski (historia naturalna, fizyka, technologia z metodyką), Jan Dobrzański (j. polski z metodyką), ks. Jakub Doskowski, wikary, nauczyciel metody poglądowej, Franciszek Fabiański (j. niemiecki z metodą oraz stylistyka), W. Siersawi (muzyka), Jan Kordasiewicz (śpiew cerkiewny)[57]. Rok później skład osobowy rozszerzono o Franciszka Lorensa – nauczyciela śpiewu i gry na organach dla słuchaczy obrządku rzymskokatolickiego, oraz ks. Józefa Miksewicza – wikarego łacińskiego, nauczyciela religii dla kandydatów tego obrządku[58].

W roku szkol. 1862/63 zajęcia realizowały następujące osoby: Michał Kropiwnicki – (dyrektor Szkoły Głównej) nauczyciel metodyki i języka niemieckiego oraz sadownictwa, Jan Gajda (katecheta ze Szkoły Głównej i nauczyciel metodyki) nauczyciel metodyki odpytywania i wykładania oraz religii, Józef Krukowski (katecheta łaciński ze Szkoły Głównej oraz nauczyciel katechetyki i metodyki) uczył religii kandydatów rzymskokatolickich, Bonifacy Rozłucki (nauczyciel w szkole niższo realnej przy Szkole Głównej), nauczyciel języka ruskiego i polskiego oraz geografii, W. Sojka (nauczyciel w szkole niższo realnej przy Szkole Głównej) uczył geometrii, rysunków, kaligrafii, rachunków, Ludwik Sedlak (kierownik chóru przy cerkwi katedralnej), nauczyciel śpiewu, F. Lorens – nauczyciel śpiewu i gry na organach dla kandydatów łacińskiego obrządku[59]. W roku szkol. 1864/65 uczyli: M. Kropiwnicki – nauczyciel metodyki i języka niemieckiego (dyrektor Szkoły Głównej), J. Gajda – katecheta ze Szkoły Głównej, nauczyciel religii dla kandydatów grekokatolików, Michał Stolf – katecheta ze Szkoły Głównej, nauczyciel religii dla kandydatów rzymskokatolickich, W. Sojka – nauczyciel w szkole niższo realnej, który uczył rachunków, pisania, rysunków, sadownictwa i pszczelarstwa, B. Rozłucki – nauczyciel w szkole niższo realnej, wykładał geografię, Julian Skwirżyński – nauczyciel ze Szkoły Głównej, nauczał języka ruskiego i polskiego, Konstanty Pacholik – nauczyciel języka migowego dla uczniów głuchoniemych, L. Sedlak – kierownik chóru przy cerkwi katedralnej, był nauczycielem śpiewu[60]. Te same osoby prowadziły zajęcia w roku szkol. 1866/67[61].

Liczba kursantów ulegała dość dużym wahaniom (tabela 4). Najwięcej było ich w początkach lat 60. XIX w. Ten wzrost mógł być efektem wprowadzenia do preparandy 2-letniego cyklu kształcenia.

---

[57] *Šematyzm učilišč narodnych i ich učitelei pod upravytelstvom Konsistorii peremyskoi ruskoi na rok 1852*, Przemyśl 1852, s. 7–8.

[58] *Šematism narodnych učilišč i ich učitelei …na rok 1853*, s. 7–8.

[59] *Načertane narodnych učilišč i učitelskich lic pod pravlenem ruskoi peremyšlskoi konsistorii na god 1863*, Przemyśl 1863, s. 7–8.

[60] *Šematism škol narodnych i ich učitelei …na rok 1865*, s. 7–8.

[61] *Šematism škol narodnych i ich učitelei …na rok 1867*, s. 5–6.

Tabela 4. Słuchacze męskiej preparandy w Przemyślu w latach 1850–1867

Rok	Liczba słuchaczy	Rok	Liczba słuchaczy
1850/51	16	1861/62	32
1851/52	16	1862/63	36
1856/57	11	1864/65	24
1857/58	18	1866/67	28

Źródło: *Szematyzmy greckokatolickich szkół ludowych… na lata 1850–1867*, passim.

Druga męska preparanda (2-letnia) została utworzona w roku szkol. 1862/63 w Jarosławiu w rzymskokatolickiej Szkole Głównej męskiej. W pierwszym roku liczba słuchaczy wyniosła 22 osoby. W kolejnych latach uczniów przybywało (tabela 5).

Tabela 5. Słuchacze męskiej preparandy w Jarosławiu w latach 1862–1868

Rok szkolny	Liczba preparandów	Rok szkolny	Liczba preparandów
1862/63	22	1865/66	27
1863/64	24	1866/67	30
1864/65	21	1867/68	35

Źródło: *Szematyzmy rzymskokatolickich szkół ludowych… na lata 1862–1868*, passim.

Początkowo w preparandzie uczyli: Antoni Chromy (dyrektor Szkoły Głównej) zarazem dyrektor preparandy, ks. Wincenty Grzegorczyk (religia), ks. Franciszek Trznadel (pedagogika), Antoni Lamasche (geometria), Antoni Wejnert (rachunki), Franciszek Fabiański (gramatyka niemiecka), Franciszek Rachlewicz (j. polski, ogrodnictwo i pszczelarstwo), Wawrzyniec Głowacki (j. ruski), Leon Kapiszewski (kaligrafia), Alojzy Niemetz (muzyka i śpiew) oraz ks. Marian Sobolewski (metodyka uczenia głuchoniemych)[62]. Z kolei w roku szkol. 1867/68 pracowało 12 nauczycieli. Nadal dyrektorem kursu był A. Chromy. Młodzież rzymskokatolicką religii uczył ks. Franciszek Wojnar, który poza tym wykładał pedagogikę. Katechetą greckokatolickim był ks. Ferdynand Kordasiewicz. Pozostałe osoby to: A. Lamasche (kaligrafia i rysunki), A. Wejnert (rachunki), Alojzy Sokoliński (j. ruski), F. Rachlewicz (ogrodnictwo i pszczelarstwo), Jan Schütz (j. niemiecki), L. Kapiszewski (j. polski), Jan Czternastek (muzyka i śpiew) oraz Wacław Sawerthal (mistrz muzyki)[63].

Jednak absolwenci obu męskich preparand jedynie w pewnym stopniu mogli zaspokoić istniejące potrzeby kadrowe greckokatolickich szkół ludowych. Przypuszczam, że zasadniczo znajdowali zatrudnienie tylko w szkołach trywialnych.

[62] *Szematyzm szkół ludowych i ich nauczycieli pod kierunkiem konsystorza przemyskiego obrz. łac. na rok 1863*, Jasło 1862, s. 7–8.

[63] *Szematyzm szkół ludowych…1868*, s. 8.

Summary

Teacher Education for Elementary Schools of the Greek-Catholic Diocese of Przemysl in the Period Preceding the Autonomy of Galicia

The article concerns training teachers for Ukrainian elementary schools in the times preceding the autonomy of Galicia. In the period under scrutiny, education in the area had a religious character. Ukrainian population attended schools run by the Greek-Catholic Church, and future teachers were trained in the Psalmists' Institute (Instytut Diaków). Ukrainian youth attended also local elementary schools. The author based his research on rare printed materials as well as primary source documents.

Keywords: teacher, elementary schools, Greek-Catholic Church, Ukrainians.